

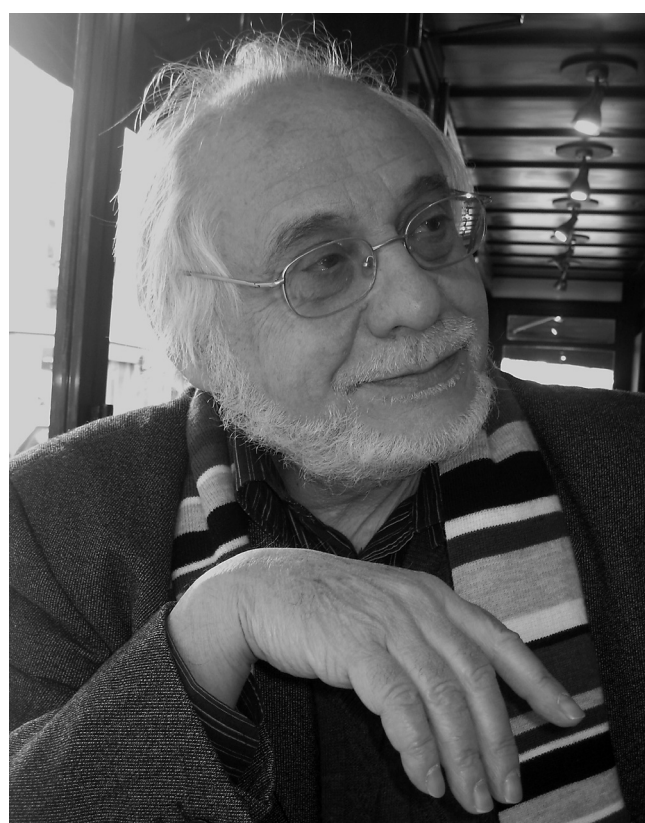
entrevista)

OSCAR JANÉ CHECA. Universitat de Barcelona. Centre d'Estudis Ribagorçans.

Daniel Nordman és director de recerca emèrit al Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS), de París. Els seus temes de recerca han girat a l'entorn de les fronteres, els límits, els espais, el territori, la història dels viatges científics i la història de la cartografia a França, al Magrib i al Mediterrani. Entre la seva producció de recerca destaquen com obres importants vinculades al tema que ens ocupa en aquest número de *Plecs: Profils du Maghreb: frontières, figures et territoires (XVIIIe-XXe siècle)* (1996) i *Frontières de France: de l'espace au territoire XVe-XIXe siècle* (1998).

Creu que hi ha un lligam directe entre l'interès dels historiadors i d'altres especialistes en l'estudi de les fronteres i els esdeveniments contemporanis (creació de nous estats, conflictes fronterers, etc.)? El lligam existeix, ja sigui perquè ha estat reconegut pels mateixos autors o bé perquè els l'ha atorgat l'opinió general. En tot cas, el risc seria generalitzar. No crec que els historiadors que conec hagin estat empesos a treballar sobre qüestions de fronteres antigues per l'observació de fets contemporanis. Què hi ha en comú entre, d'una banda, els límits de dos principats, en el que anomenem, a França i en altres indrets, l'Antic Règim i, d'altra banda, l'espectacle dels conflictes contemporanis? La relació pot ser feble, a l'Europa occidental. No passa el mateix a Àfrica o Àsia –els seus historiadors serien millors jutges. Cal tenir en compte les disciplines. El dret porta a la reflexió sobre els conflictes contemporanis. La geografia s'ha interessat aviat per aquests temes: historiadors i geògrafs de l'època de Richelieu, de Mazzarino i de Lluís XIV establien una continuïtat entre la Gàl·lia descrita per Cèsar i la França del segle XVII (d'aquí ve la reivindicació del Rin com a frontera). La geografia s'ha desenvolupat també com a geografia política i com a geopolítica, especialment el segle XX. Existeix un segon punt, decisiu: és el rol, l'estatus de peritatge. L'elecció d'un tema d'estudi científic és una decisió personal, autònoma. No implica pas una vocació com a perit. I és que l'especialista és escollit pels altres. Ningú no pot autoproclamar-se expert.

Quines han estat les seves motivacions a l'hora d'abocar-se en l'estudi de les fronteres? No és un atzar que la seva pregunta sorgeixi en aquest moment. Com es pot veure en l'ensenyament i la recerca a França, dues disciplines han

estat contínuament associades, la història i la geografia. Aquest agermanament institucionalitzat no és ni molt menys un fet recent que dataria de les repúbliques. Ja té uns quants segles d'existència, potser uns quatre. Les qüestions de frontera són un exemple evident de la pertinència d'aquest lligam, perquè el temps organitza les relacions espacials i territorials.

Aquesta formació, que em va marcar quan era estudiant, em va portar a triar un tema com aquest, des d'una perspectiva universitària en un primer moment. Els meus mestres de llavors em van animar. Penso per exemple en Marcel Roncayolo, geògraf del punt de vista institucional, però fonamentalment historiador, tant si parlava en els seus cursos de la indústria química alemanya com de les estructures agràries a Europa. Vaig proposar aquesta reflexió a Pierre Vilar, l'autor, ben conegut, de l'admirable tesi sobre *Catalunya*

ENTREVISTA AMB DANIEL NORDMAN

dins l'Espanya moderna. Pierre Vilar va consagrar pàgines remarcables a aquesta història geogràfica, a la intersecció de l'espai i del temps (en aquest sentit, s'inscriu en el corrent eixit de Fernand Braudel). Em va mostrar llavors que la qüestió de les fronteres havia estat objecte de treballs en altres disciplines –geògrafs, sociòlegs– però mancaven treballs d'historiadors que volguessin tractar aquest tema en la *longue durée*.

Una incitació, menys directa, menys evident, també hi va jugar a favor. Com a estudiants, tots llegíem Michel Foucault, fos quina fos la nostra matèria: història, filosofia, literatura, llengües antigues (a l'època hi havia menys sociòlegs al voltant meu, i cap antropòleg). He tingut la bona sorpresa de llegir no fa gaire, gràcies a la ploma d'un amic meu, Alain Le Boulluec, hel·lenista, especialista de Climent d'Alexandria i d'Orígenes, traçant de nou el seu itinerari intel·lectual, que havia escollit el seu tema de tesi sobre la noció d'heretgia per haver llegit Foucault (entre altres influències), mentre que, segons ell mateix escriu, els llibres d'aquest últim em van orientar al mateix temps cap a recerques sobre la noció de frontera. La memòria dels altres ajuda a vegades a posar en valor alguna cosa antiga. És cert, Foucault podia arribar a conduir cap a aquest tipus de plantejament sobre les fronteres invisibles.

Pensa que el fet d'estudiar les fronteres pot implicar-ne també l'afirmació? O bé es tracta d'un simple ofici d'observador en què les fronteres poden ser explicades, des-contruïdes o justificades? L'estudi de les fronteres permet una constatació: l'universitari es recolza sobre fonts escrites, testimonis orals, observacions. Intervé a partir d'experiències del passat, d'instruments conceptuals, però seria lamentable que atorgués avals involuntaris. Es proposa reconèixer el que és, allò que s'ha pensat, acceptat, practicat, però sense donar una consistència suplementària a l'objecte estudiat amb relació a una veritat qualsevol o al suposat pes de l'autoritat.

Com veu vostè l'interès global de la historiografia europea en el marc d'una construcció comuna sense fronteres? Hi hauria molt a cercar i a escriure sobre la història d'Europa, que no és la juxtaposició de les històries nacionals. Fa poc vaig haver de redactar un text sobre les fronteres d'Europa el segle XVIII, més exactament sobre el lloc que ocupen els mapes respecte als dispositius polítics, filosòfics i jurídics. Només eren algunes pàgines: era una síntesi prematura, si no impossible actualment.

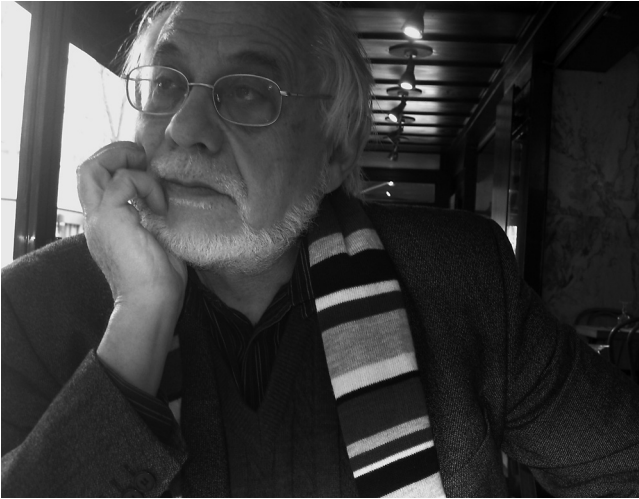
Sembla evident que el marc de la construcció i l'arrelament de les fronteres no és el mateix pertot arreu, però potser vostè ha pogut observar elements o trets característics similars en totes. Entre els Pirineus, l'Europa central i oriental o els Balcans, les diferències, des d'un punt de vista de la construcció i l'arrelament de les fronteres, poden ser importants. L'especificitat de cada cas em sembla essencial, i aquesta constatació posa de relleu tots els esforços de comparació raonada. La frontera, en un sentit local i estret –des del punt de vista espacial del mot–, a vegades sembla atenuar-se. A Europa occidental, aturen els camions, però els cotxes i els vianants passen fàcilment. Els llocs crítics són en altres indrets: als ports, als aeroports, a les zones d'espera. En canvi, subsisteixen arreu els signes i els símbols, que no tenen res propi amb la frontera, però que subratllen les fortes resistències de la identitat nacional, perceptibles en tota la massa del territori: els uniformes, la llengua de les pancartes, els segells, els preus (de la benzina), el tabac, etc. L'euro s'ha erigit com un valor unificador, la qual cosa experimenten ara tots els viatgers. És cert també pels fluxos de capital. Però la resta es resisteix.

Una resposta seria, sense paradoxa, la següent: la marca identitària encara guanya, i els trets que són característics són sovint aquells de l'especificitat i de la diferència.

Creu que seria interessant promoure grups de recerca europeus comuns amb un tema de recerca com l'observació i l'estudi de les fronteres, tenint en compte que aquestes no són, per definició, mai definitives? La qüestió de les fronteres mereixeria la constitució de grups de recerca internacionals, pluridisciplinaris. Posarien en evidència la diversitat de situacions, com si algunes formessin part d'èpoques passades, quan d'altres reproduïen davant dels nostres ulls moments d'aquesta mateixa història del passat. La religió, a voltes la llengua, potser, pot situar-se al cor de les problemàtiques. No tenim encara la sensació que la desaparició de l'Imperi otomà té efectes actualment? O que a Irlanda, o a Bèlgica, la història fa poc que ha tornat a començar? Aquí o allà, el segle XIX és encara present. Mantinguem les distàncies, per això, de la idea fallaçiosa que la història es repeteix exactament.

En els seus viatges pel món, ha pogut descobrir casos particulars que no difereixin gaire dels que coneixem de més a prop? En una desena d'anys, he tingut la possibilitat d'experimentar i conèixer diverses fronteres, i diversos tipus de fronteres. Avui dia, passar per una frontera és menys revela-

entrevista) (p

dor que fa temps. En cotxe, en vaixell, en tren, per exemple, els viatgers passen d'un estat a un altre. Encara tinc el record de les fronteres obstacles, a Berlín, a Jerusalem, altament simbòliques. Vaig passar també de la Xina popular a Hong-Kong. També en vaig tenir l'experiència, fa més de quaranta anys, en circumstàncies excepcionals lligades a un incident de viatge sense importància, en creuar amb tren la frontera entre Budapest i Viena. El record que en tinc –es feia menys fotos que ara, tot i que hagués estat impossible– és el d'un espai totalment descobert, silenciós, vigilat per miradors, inquietant, angoixant, separant estats, però sobretot sistemes. És un cas extrem, del qual avui dia podríem trobar equivalències –sense la cortina ideològica, però amb massacres– entre poblacions en guerra. Però, una vegada més, sóc més aviat sensible a la diferència.

Com es pot convèncer, si cal, els especialistes d'altres disciplines que el tema de la frontera els pertany tant com al geògraf o l'historiador? Per exemple, la història de l'art, l'arquitectura, la música... En la gènesi i el desenvolupament de les disciplines, la història, la geografia i el dret han suscitat treballs sobre les fronteres, els segles XIX i XX. El mot *frontera*, en francès, durant temps només ha designat objectes espacials o territorials. La idea mateixa de frontera cultural és més recent, si té com a objecte ruptures o relacions invisibles, abstractes, culturals en una paraula. A Europa occidental, la noció de límit lingüístic només penetra en l'arsenal de les argumentacions el segle XIX. Però aquestes fronteres, que no estan lligades a la fabricació de territoris d'estat i als poders, ofereixen possibilitats indefinides de treball i recerca. Es pot parlar d'un espai romànic,

d'una Europa barroca, etcètera. Aquestes fronteres, d'un altre tipus, en efecte existeixen. El seu estudi suscita una cartografia cultural, mental, desinteressada, a la qual el neguit de rendibilitat immediat és aliè, per sort.

És inevitable fer-li aquesta pregunta: com veu la frontera francoespanyola en el marc europeu? No creu que el cas de la Cerdanya, amb la reminiscència de Llivia i tots els problemes que aquesta «línia» fronterera planteja entre els estats francès i espanyol, hauria de ser superat, tenint en compte a més l'existència d'altres casos en què la frontera d'estat no representa tantes «fronteres» administratives (seguretat social, hospitals, escoles... compartides), com el cas d'Alsàcia? L'estat actual de la frontera pirinenca és un llegat de la història, com és el cas de nombrosos estats minúsculs a Europa i, rara vegada, dels enclavaments, que encanten els historiadors, els juristes, els filatelistes i els usuaris. La tendència general a Europa és a fer desaparèixer molt progressivament les fronteres –més valdria dir, de fet, l'atenuació de les fronteres– entre les grans entitats històriques com Alemanya, França, Espanya o Itàlia. A l'altre extrem de l'escala geogràfica, alguns vestigis, com Llivia, representen un bon exemple. L'evolució recent s'ha de fer al cim i a la base. Observem que les creacions de tipus internacional poden deixar intactes, sota diverses formes, els antics «privilegis» locals, regionals, que resisteixen, sense inconvenients importants, crec jo.

Al marge d'una observació global de casos diferents, de quina manera la història local pot ajudar a la comprensió de les fronteres o les no-fronteres? La història local és una clau per a una millor comprensió històrica. Massa sovint, la qüestió de les fronteres ha estat tractada des de dalt, pels governants, l'impost, les fonts de la justícia, a partir d'una concepció molt vertical de l'estat. Però les relacions són contínues, reversibles, entre el cim i la base, el centre i la perifèria. En les províncies llunyanes, les institucions locals poden emetre opinions, expressar queixes, reivindicar. Les forces socials, els actors, de dalt a baix de la piràmide sociopolítica, feien la frontera. Al capdamunt, homes d'estat, intendants, militars, diplomàtics, cartògrafs, la proposaven, la traçaven. No és possible dir que una frontera *ha estat traçada*: són els actors qui *la fan*. Però la frontera és també el resultat de relacions complexes entre poders i administrats. Aquests no eren mai completament passius: acceptaven, discutien, informaven, resistien. Un moment simbòlic i fort podia ser la consulta de testimonis locals. La història dels llocs de frontera ho revela. ■